

Araştırma Makalesi / Research Article

**A Study on the Movements out of Relative Clause Island in Turkish
Türkçede İlgi Tümceciği Adası Dışına Yapılan Taşımalar Üzerine Bir
İnceleme***

Sinan Çakır**

Geliş / Received: 12.06.2019

Kabul / Accepted: 16.03.2020

ABSTRACT: According to the Late Adjunction Hypothesis (Stepanov, 2001; 2007; Fox, 2002; Boskovic, 2004; Henderson, 2007), adjuncts merge into the derivation later than arguments. Therefore, it is not possible to move anything out of such structures. The findings of the studies (Gürel ve Çele, 2011, İnce, 2012, Çakır, 2018) that focus on the movements out of relative clause island structures match up with the claims of the Late Adjunction Hypothesis. On the other hand, Hoffman (1995, pp. 56-57) claims that even strong island structures such as the Relative Clause Island Constraint can be bypassed in Turkish in the cases where overt pronouns are used. The present study focuses on such structures. The data of the study were collected from 93 participants through a Grammaticality Judgment Test consisting of 18 items, and a Self-paced Reading Task consisting of 9 items. The findings of the study support the assertions of the Late Adjunction Hypothesis. It is not possible to move anything out of a relative clause no matter the main clause in which it exists contains an overt pronoun or another noun phrase in its subject position. Yet, it is noticeable that the movements out of relative clauses are relatively more acceptable in the cases where an overt pronoun exists in the subject position of the main clause. The reason for this situation might be related with the fact that the overt pronouns are deleted while being processed in the mind. As the findings of the study suggest, the ungrammaticality in such cases becomes more explicit when the overt pronouns are replaced with other noun phrases.

Keywords: Late Adjunction Hypothesis, Relative Clause Island Constraint, overt pronouns, Turkish.

ÖZ: Geç Eklenti Varsayımına (Stepanov, 2001; 2007; Fox, 2002; Boskovic, 2004; Henderson, 2007) göre eklentiler türetime diğer tümce öğelerine kıyasla daha geç katılmaktadırlar. Bu nedenle de bu tür yapılardan dışarı doğru taşıma yapmak mümkün olmamaktadır. Türkçede ilgi tümceciği eklenti adası dışına yapılan taşımaları inceleyen çalışmaların bulguları (Gürel ve Çele, 2011, İnce, 2012, Çakır, 2018) Geç Eklenti Varsayımının iddiasıyla örtüşmektedir. Ancak Hoffman (1995, s.56-57), Türkçede kişi adılı kullanılan bazı durumlarda ilgi tümcecikleri gibi oldukça güçlü eklenti adalarından bile öğelerin dışarı taşınabildiğini iddia etmektedir. Mevcut çalışma, bu tür yapılara odaklanmaktadır. 18 maddeden oluşan Bir Dilbilgisellik Değerlendirme Testi ve 9 maddeden oluşan Kendi Hızında Okuma Testi (Self-paced Reading Test) ile toplam 93 katılımcıdan veri toplanmıştır. Çalışmanın bulguları Geç Eklenti Varsayımının iddialarını desteklemektedir. İlgi tümceciği içeren tümcenin öznesi konumunda ister bir kişi adılı bulunsun ister diğer bir ad öbeği, bu tümcecikten dışarı doğru yapılan taşımalar dilbilgisel sonuçlar vermemektedir. Kişi adılı içeren tümcelerde, ilgi tümceciğinden dışarı doğru yapılan taşımaların göreceli olarak daha fazla kabul edilebilir oluşu ise bu tümcelerde bulunan açık adılların zihinsel işleme esnasında düşürüldüğü şeklinde açıklanmıştır. Çalışma bulgularının da gösterdiği gibi, açık adılların başka ad öbekleri ile değiştirilmesiyle bu tür taşımalarındaki dilbilgisellik sorunu daha belirgin bir hale gelmektedir.

Anahtar sözcükler: Geç Eklenti Varsayımı, İlgi Tümceciği Adası, açık adıllar, Türkçe.

* Bu çalışma Mersin’de düzenlenen “33. Ulusal Dilbilim Kurultayı”nda (9-10, Mayıs, 2019) sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğrt. Üy., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü, sinacakir@erbakan.edu.tr

Giriş

Üretici Dilbilim çalışmaları göstermektedir ki özne ve eklenti konumlarından dışarı doğru yapılan taşımalar tümleyici konumundan dışarı doğru yapılan taşımalara göre daha sorunludur (Adger, 2003; Rizzi, 2006; Stepanov, 2007 vb.). Huang (1982) bu durumun sebebini Çıkarım Alanı Koşulu ile açıklamıştır. Bu koşula göre, bir konumdan dışarı doğru bir taşımanın yapılabilmesi ancak o konumun tam yönetimli olması ile mümkündür. Özneler ve eklentiler tam yönetimli olmadıkları için bu konumlardan dışarı doğru taşıma yapmak mümkün olmamaktadır. Aşağıda verilen İngilizce tümceler bu durumu örneklendirmektedir:

(1) Who did Mert say [that he met {who} a few days ago]?

(Mert [birkaç gün önce kiminle tanıştığını] söyledi?)

*(2) Who does [that Mert love {who}] is rather obvious?

([Mert'in kimi sevdiği] oldukça açık?)

*(3) Who did Mert sell the car [that he had inherited from {who}]?

(Mert [kendisine kimden miras kalan arabayı] sattı?)

(1) de ne öbeği tam yönetimli olan tümleyici öbeğinden dışarı taşınmıştır. Öte yandan, (2) de bir öznenin (3) de ise bir eklentiden dışarı taşınmıştır. Her iki konum da tam yönetimli olmadığı için bu konumlardan dışarı doğru yapılan taşımalar dilbilgisi dışı sonuçlar vermiştir.

Yetinmeci Çizgide “tam yönetim” kavramı terkedilmiştir. Bu nedenle Yönetim ve Bağlama döneminde kullanılan Çıkarım Alanı Koşulu etkilerinin Yetinmeci Çizgiye uygun ifadelerle yeniden açıklanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yetinmeci Çizgide, önceki dönemden farklı olarak özne ve eklenti içerisinden yapılan taşımalar ayrı ayrı ele alınmıştır. Bir başka deyişle, Çıkarım Alanı Koşulu benzeri her iki durumu da içine alan tek bir varsayım ortaya atmak yerine bu olgular için ayrı ayrı varsayımlar üretilmiştir.

Öznelardan dışarı doğru yapılan taşımaları açıklamak için Takahashi (1994), Boeckx (2003) ve Rizzi (2006; 2010) tarafından Donma İlkesi ortaya atılmıştır. Bu ilkeye göre, bir öbek taşındıktan sonra donmaktadır ve bu öbeğin içinde bulunan herhangi bir öğeyi tekrar taşımak mümkün olmamaktadır. Tümcesel özneler eylem öbeği içerisinde türetime katılmakta ve daha sonra bu konumdan zaman öbeğine taşınmaktadırlar. Bu taşıma sonrasında da donma etkilerine maruz kalmaktadırlar. Diğer bir deyişle, Donma İlkesi özne içerisinden dışarı doğru yapılan taşımalarındaki dilbilgisi dışı durumları başarı ile açıklamaktadır.

Eklentilerden dışarı doğru yapılan taşımalara gelindiğinde, Yönetim ve Bağlama dönemi Çıkarım Alanı Koşulu etkilerini açıklamak için Geç Eklenti Varsayımı ortaya atılmıştır (Nissenbaum, 1998; Sauerland, 1998; Fox & Nissenbaum, 1999, Stepanov, 2001; 2007; Fox, 2002; Boskovic, 2004; Henderson, 2007). Bu varsayıma göre, eklentiler türetime diğer öğelere nispeten daha geç katılmaktadırlar. Bir başka deyişle, eklentilerin türetime katılımı türetim üzerindeki tüm yer değiştirme işlemleri tamamlandıktan sonra

gerçekleşmektedir. Bu nedenle de bu tür yapıların içerisinde herhangi bir ögenin dışarı taşınması mümkün olmamaktadır.

Çakır (2018), Türkçedeki karmaşık tümceler içerisinde tümce başı konuma yapılan çalkalama ve işletici taşıma yapılarını incelemiştir. Bahsi geçen bu çalışmada, Geç Eklenti Varsayımının bu tür yapılardan dışarı doğru yapılan tüm dilbilgisel dışı durumları başarı ile açıkladığını öne sürülmüştür. Türetime sonradan katıldıkları için, üye konumundaki ögeler, eklenti konumundaki ögeler ya da bunların operatörleri ilgi ya da belirteç tümceciklerinden dışarı taşınmamaktadır. Aşağıdaki tümceler sırasıyla bu durumları örneklendirmektedir:

- * (4) [TÜMÖ Çantayı [ZÖ Mesut [BelÖ [TÜMÖ Erman'ın {çantayı} sakladığı] odayı] öğrendi]].
- * (5) [TÜMÖ Özür dilemek için [ZÖ Emel [BelÖ [TÜMÖ Kerem'in {özür dilemek için} yazdığı] mektubu] okudu]].
- * (6) [TÜMÖ Ne-op [ZÖ Emre [BelÖ [TÜMÖ Elif'in neden {ne-op} yazdığı] kitabı] beğendi]]?

Bu tümcelerde ögeler eklenti dışına taşınmamaktadır. (4) de üye rolüne sahip ad öbeği *çantayı* çalkalama yoluyla ada yapısı dışına dilbilgisel olarak taşınmamıştır. Benzer şekilde, eklenti rolüne sahip *özür dilemek için* öbeğinin taşınması da dilbilgisi dışı sonuç vermiştir. (6) da herhangi bir sözcüksel taşıma mevcut değildir. Ancak ne eklentisi *neden* in işleticisi ana tümcenin TÜMÖ GÖS konumuna taşınmıştır. Bu taşıma da ada etkilerine maruz olup dilbilgisi dışı şekilde sonuçlanmıştır. Öte yandan, üye ne-işleticilerinin ada etkilerine maruz kalmadıkları gözlemlenmektedir:

- (7) [TÜMÖ Ne-op [ZÖ Mesut [BelÖ [TÜMÖ Erman'ın neyi sakladığı] odayı] öğrendi]]?

Bu durumun sebebinin üye ne-işleticilerinin türetime katılım noktası olduğu savunulmaktadır (Aoun ve Li, 1993). Bu işleticiler türetime doğrudan ana tümcenin TÜMÖ GÖS konumundan katıldıkları için ada etkilerine maruz kalmamaktadırlar. Dolayısıyla da Geç Eklenti Varsayımının etki alanına girmemektedirler.

Özetle, Geç Eklenti Varsayımına göre, hiçbir unsur eklenti adası dışına taşınmamaktadır. Bu noktada, yapılan bu genellemenin tüm durumlar için geçerli olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, eklentilerden dışarı taşınmanın mümkün olduğu herhangi bir durumun var olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

Mevcut Çalışma

Mevcut çalışma da Türkçede eklentilerden dışarı doğru yapılan taşımalara odaklanmaktadır. Özellikle de ilgi tümceciklerinden dışarı yapılan taşımaları araştırmaktadır. Bu tür yapılardan dışarı taşıma yapmanın herhangi bir şekilde mümkün olup olmadığını incelemektedir. Alanyazında böyle bir yapının varlığı tartışma yaratmaktadır. Hoffman (1995, 56-57), Türkçede bazı durumlarda ilgi tümcecikleri gibi oldukça güçlü eklenti adalarından bile ögelerin dışarı taşınabildiğini iddia etmektedir. Aşağıda verilen tümceler bu yapıyı örneklendirmektedir:

- (8) a. [TÜMÖ Bu kitabı [ZÖ ben [BelÖ [TÜMÖ {bu kitabı} yazan] kadını] tanıyorum]].
- b. [TÜMÖ Ankara'dan [ZÖ sen [BelÖ [TÜMÖ dün {Ankara'dan}gelen] adamı] tanıyor musun]]?

Hoffman (1995) tarafından ortaya atılan bu iddia, herhangi bir ögenin eklenti yapılarından dışarı taşımının mümkün olmadığını savunan genellemeyle çelişmektedir. Bir başka deyişle, Geç Eklenti Varsayımının Türkçedeki işlerliğini çürütmektedir. Ancak, pek çok diğer durumda eklenti yapılarından dışarı taşıma yapmak mümkün değil iken (8) de örneklendirilen durumda dışarı taşıma yapmak nasıl mümkün olabilmektedir?

Bu çalışmada, öncelikle (8) de örneklendirilen yapının dilbilgisel olarak sorunsuz bir yapı olup olmadığını anadil konuşucularından toplanacak verilerle değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Çalışmanın varsayımına göre, bu tür tümceler sözdizimsel olarak sorunsuz, geçerli tümceler olmayabilir. Bu tür yapıların olası kabul edilebilirliği ise, sözdizimsel bir gerçeklikten ziyade zihinsel işlemeyle ilgili bir durum olabileceği ileri sürülmektedir. Bir diğer deyişle, sen ve ben gibi kişi adları zihinsel işleme esnasında düşürülüyor olabilirler. Türkçe adıl düşüren bir dil olup bu tür adılar eğer bağlamsal bir rol üstlenmiyorlar ise sıklıkla düşürülebilmektedirler. Örneğin (8)a'daki durum ele alındığında, bu tümcenin çalkalama yapısı içermeyen halinde açık adıl kullanımı zorunlu değildir. Tümcenin bu hali (9) olarak verilmiştir:

- (9) a. [ZÖ Ben [BelÖ [TÜMÖ bu kitabı yazan] kadını] tanıyorum].
- b. [ZÖ Adıl [BelÖ [TÜMÖ bu kitabı yazan] kadını] tanıyorum].

Nitekim bu çalışmada, (8)'de örneklendirilen tümcelerin özne konumunda bulunan açık adıların zihinsel işleme esnasında düşürüldüğü ve ada dışına herhangi bir taşımının yapılmadığı iddia edilmektedir. Bir başka deyişle, aslında işlenen (10)a değil (10)b dir:

- (10) a. [TÜMÖ Bu kitabı [ZÖ ben [BelÖ [TÜMÖ {bu kitabı} yazan] kadını] tanıyorum]].
- b. [ZÖ Adıl [BelÖ [TÜMÖ bu kitabı yazan] kadını] tanıyorum].

(10)b'de örneklendirildiği gibi, aslında bu tür yapılarda, eklenti adası dışına herhangi bir taşıma yapılmamaktadır. Bu nedenle, bu tür yapıların eklenti adalarından dışarı taşıma yapmanın mümkün olmadığını savunan varsayımına karşıt durum oluşturmadığı savunulmaktadır. Bu tür adıların başka ad öbekleriyle yer değiştirilmesiyle tümcelerdeki dilbilgisellik sorununun daha belirgin hale geleceği savunulmaktadır. Çalışmanın bu iddialarının anadil konuşucularından toplanacak verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

Yöntem

Çalışmanın verileri bir Dilbilgisellik Değerlendirme Testi ve bir Kendi Hızında Okuma Testi (Self-paced Reading Task) vasıtasıyla toplam 93 katılımcıdan toplanmıştır. Çalışmanın katılımcıları Adıyaman Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Tarih bölümleri öğrencileri olup (55 kız, 38 erkek, yaş ortalaması: 20.2) hedef dilbilgisi konusunda herhangi bir eğitim almamışlardır.

Dilbilgisellik Değerlendirme Testi 18 maddeden oluşmakta olup ilgi tümcecikleri dışına yapılan taşımaların dilbilgisel olarak sorunlu olup olmadığına dair anadili konuşucularından veri toplamayı amaçlamıştır. Bu test birer ay ara ile üç farklı şekilde uygulanmıştır. Testin 6 maddesinde, hedef ada yapısı dışına herhangi bir taşıma gerçekleşmemektedir. Diğer test maddeleriyle uyumlu olsun diye bu maddelerdeki tümceler de tümce başı çalkalama yapıları içermektedirler; ancak bu taşımalar ilgi tümceciği yapısı dışından yapılmıştır. Testin diğer 12 maddesi ise, ilgi tümceciği adasından dışarı taşımalar içermektedir. Bu ada yapılarını içeren tümcelerin özne konumlarında 3 farklı gruptan ad öbeği mevcuttur. 1. gruptaki ad öbekleri *ben, sen, biz* gibi adıllardan ibaretken, ikinci grupta bulunan ad öbekleri *Ali, Eda, Mert* gibi tek sözcükten oluşan kısa özel isimlerden meydana gelmektedir. 3. grupta bulunan ad öbekleri ise *bizim sınıftaki öğrenciler, bu mahalledekiler, senin ablan* gibi birden fazla sözcükten oluşmaktadırlar. Testte her bir gruptan dörder tümce yer almakta olup farklı uygulamalarda, kullanılan ifadelerin yerleri değiştirilmiştir. Bir başka deyişle, ilk uygulamada kişi adlı kullanılan bir test maddesinde, ikinci uygulamada kısa bir özel isim, üçüncü uygulamada ise birden fazla sözcük içeren bir ad öbeği kullanılmıştır. Test maddelerinde herhangi başka bir değişiklik yapılmadığı için katılımcıların aynı maddeye farklı uygulamalarda farklı değerlendirmeler sunmaları ancak ad öbeğini türünün değişmesiyle açıklanabilecektir. Aşağıdaki test maddesi bu testi örneklendirmektedir:

İlk uygulamada: Ankara'dan sen dün buraya gelen adamı tanıyor musun?

İkinci uygulamada: Ankara'dan Mert dün buraya gelen adamı tanıyor mu?

Üçüncü uygulamada: Ankara'dan senin ailen dün buraya gelen adamı tanıyor mu?

Çalışmaya katılan 60 katılımcıdan (38 kız, 22 erkek, yaş ortalaması: 19.7) yukarıda örneklendirilen 18 test maddesini +2,-2 likert ölçeğine göre dilbilgisellik açısından değerlendirmesi istenmiştir. Birer ay süre ile, aynı katılımcılar üzerinde testin ikinci ve üçüncü uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada uygulanan ikinci test Kendi Hızında Okuma Uygulamasıdır. Bu testte katılımcıların tümce işlemlerine odaklanıldığı için hedef yapılar tekli tümcelerden ziyade diyaloglar içerisinde verilmiştir. Dilbilgisellik Değerlendirme Testinde diyalog verilmemesinin sebebi, katılımcıların o testte doğrudan hedef yapıya odaklanmalarının istenmesidir. Diyalog verildiğinde, katılımcı test maddesini bir bütün olarak değerlendirip test edilen yapıyı önemsemeyebilir. Diğer bir deyişle, katılımcıların hedef tümceye odaklanamama ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Dilbilgisellik Değerlendirme Testinde diyalog verilmemiştir. Kendi Hızında Okuma testinde ise, hedef yapının bir bütün içerisinde işlemlenmesine odaklanıldığından benzer bir sorun söz konusu değildir. Hatta hedef yapıların diyalog içinde verilmesi gereklilik arz etmektedir.

Bu uygulamada, iki kişi arasında geçen diyaloglar bilgisayar ortamında PsychoPy3 programı kullanılarak teste hazır hale getirilmiştir. Bilgisayar ekranı önünde oturan katılımcılardan ileri tuşunu kullanarak kendi okuma ve anlama hızlarına göre diyalogları okumaları istenmiştir. Testteki diyaloglar katılımcılara sözcükler ya da tümceler halinde değil bütün halinde verilmiştir. Bir başka deyişle, katılımcılar diyaloglardaki ifadeleri tümce tümce ya da sözcük sözcük olarak değil, bir bütün olarak görmüşlerdir. Bu tercih bilinçli olarak yapılmıştır. Çalışmanın başında, diyaloglardaki tümcelerin sözcükler halinde

verildiği bir pilot uygulama yapılmıştır; ancak sağlıklı veri elde edilemediği gözlemlenmiştir. Katılımcılar diyalogu bir bütün olarak görmedikleri için mekanik bir şekilde ilerlemeye başlamışlardır. Bu durumun sonucunda da araştırmacıda hedef yapı üzerine sağlıklı veri elde edilemediği kanısı oluşmuştur. İkinci olarak, verilerin tümceler halinde verilmesi durumu da mevcut çalışmanın yapısına uygun olmamaktadır. Çalışmada, hedef tümcelerde eşit sayıda ve benzer yapıda sözcükler kullanılması gereklidir. Ancak, birden fazla sözcükten oluşan ad öbeği içeren tümcelerin kullanımı sözcük sayılarındaki eşitliği bozmakta ve diğer test maddelerinde yapısal değişikliğe gitme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, çalışmanın amacı açısından istenilen bir durum değildir. Bu sebeple de diyaloglar katılımcılara bütün olarak verilmiştir.

Katılımcıların diyalogları okuma hızları program tarafından kaydedilmiştir. Böylelikle, hangi tümce yapılarını okuyup anlamada daha fazla vakit harcadıkları hangi tümce yapılarını ise daha hızlı işlemledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu testte, biri örnek olmak üzere toplam 9 diyalog yer almış olup bunlardan dördünde ilgi tümceciği ada yapısı dışına herhangi bir taşıma gerçekleşmemektedir. Testin diğer 4 maddesindeki diyaloglarda ise hedef 3 ad öbeği türünden birini içeren tümcelerde ilgi tümceciği adası dışına taşıma yapılmıştır. Dilbilgisellik Değerlendirme Testine benzer şekilde, bu test de 3 farklı uygulama şeklinde gerçekleştirilmiştir. Diğer testte olduğu gibi, farklı uygulamalarda test maddelerinde bulunan ad öbekleri yer değiştirmiştir. Örneğin ilk uygulamada *ben, sen, biz* gibi bir kişi adılı içeren diyaloglar, ikinci uygulamada *Ali, Eda, Mert* gibi tek sözcükten oluşan kısa özel isimleri, üçüncü uygulamada da *bizim sınıftaki öğrenciler, bu mahalledekiler, senin ablan* gibi birden fazla sözcükten oluşan ad öbeklerini içermişlerdir. Bu çalışmaya Dilbilgisellik Değerlendirme testine katılmayan 33 katılımcı iştirak etmiştir (17 kız, 16 erkek, yaş ortalaması: 21,4). Bu katılımcılarda Adıyaman Üniversitesi öğrencilerinden oluşmakta olup hedef yapılar hakkında herhangi bir eğitim almamışlardır.

Aşağıda verilen test maddesi bu testin uygulamasını örneklendirmektedir:

İlk Uygulamada:

Berna: Emre çok komik bir çocuk. Sürekli bize fıkralar anlatıyor.

Merve: Yok be! Ben öyle düşünmüyorum. Emre'nin ben anlattığı fıkralara gülemiyorum. Bana komik gelmiyor anlattığı fıkralar.

İkinci Uygulamada:

Berna: Emre çok komik bir çocuk galiba. Ali'ye okulda sürekli fıkralar anlatıyormuş.

Merve: Yok be! Emre'nin Ali anlattığı fıkralara hiç gülmüyor. Ona komik gelmiyormuş anlattığı fıkralar.

Üçüncü Uygulamada:

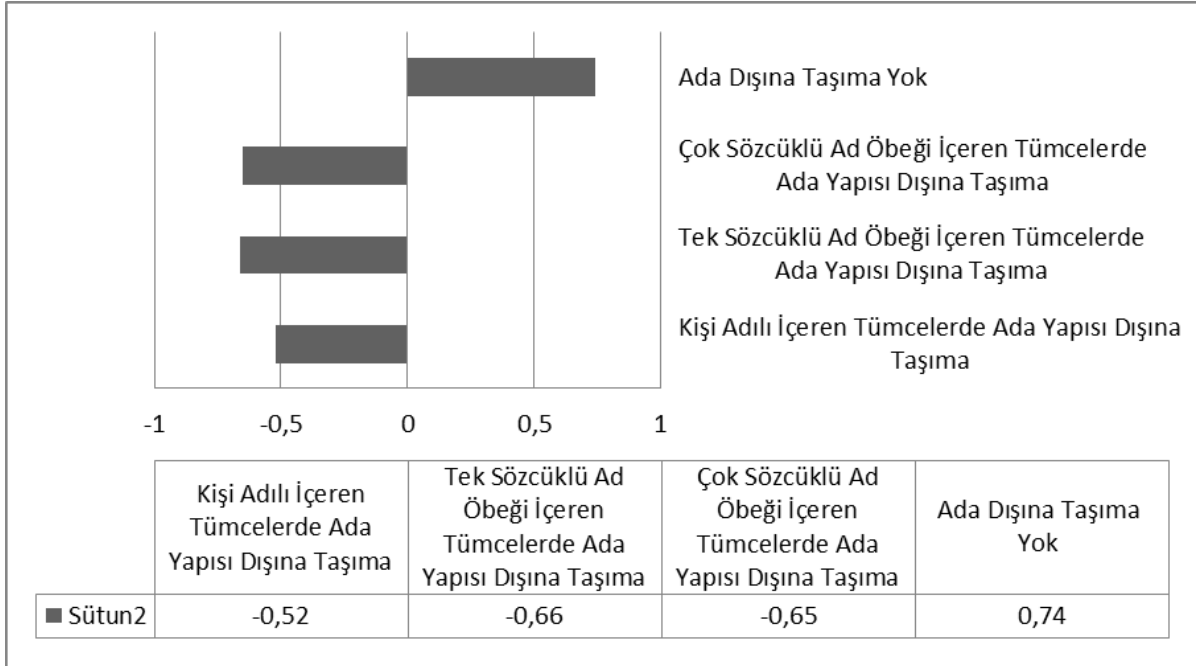
Berna: Emre çok komik bir çocuk. Sürekli bize fıkralar anlatıyor.

Merve: Yok be! Emre'nin bizim sınıftaki hiç kimse anlattığı fıkralara gülmüyor. Bize komik gelmiyor anlattığı fıkralar.

Test maddeleri hazırlanırken, farklı uygulamalar arasında sözcük sayılarının aynı olmasına özen gösterilmiştir. Yukarıda verilen örnekte, diyaloglar tüm uygulamalarda 24 sözcükten oluşmuştur.

Bulgular

Testlerden toplanılan veriler gruplandırılarak istatistiksel olarak yorumlanmıştır. Dilbilgisellik Değerlendirme Testi sonuçları Şekil 1’de sunulmaktadır. Bu testte, -2,+2 Likert ölçeği kullanılmış olmasına rağmen, elde edilen veriler okuma kolaylığı için -1,+1 ölçeğine dönüştürülerek sunulmuştur. Şekil 1’de, sonuçlar ilintinin +1 noktasına ne kadar yakın ise ilgili test grubunun o denli dilbilgisel olarak değerlendirildiği, -1 noktasına ne kadar yakın ise ilgili test grubunun o denli dilbilgisi dışı olarak değerlendirildiği anlamına gelmektedir.

Şekil 1. Dilbilgisellik Değerlendirme Testi Sonuçları

Şekil 1’de de gösterildiği üzere, hedef ada yapısı içerisinde dışarıya doğru herhangi bir taşımının mevcut olmadığı test maddeleri katılımcılar tarafından yüksek oranda dilbilgisel olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, hedef ada yapısı dışına öge taşımının var olduğu 3 test grubu da dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmiştir. 3 grup için de elde edilen rakamlar ilintinin eksi kısmında yer almaktadır. Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre bu gruplar için elde edilen rakamlar ada yapısı dışına taşıma içermeyen grupla kıyaslandığında aradaki fark belirgin şekilde anlamlıdır: (F: 7,848, df:152 p=.001). Alfa seviyesi >.05 olarak belirlenmiştir.

Hedef 3 ad öbeği grubu üzerine elde edilen veriler birbirleriyle kıyaslandığında, öznesi konumunda kişi adılı bulunduran tümcelerin diğer iki türü içerenlere nazaran anlamlı şekilde daha dilbilgisel olarak değerlendirildikleri görülmektedir. 3 grup ta ilintinin eksi kısmında yer almasına rağmen, kişi adıları için elde edilen rakamlar diğerlerine göre anlamlı olarak farklıdır: (F: 3,235, df:48 p=0.003).

Şekil 1’de gözlemlenen bir başka önemli bulgu, tek ya da çok sözcüklü ad öbekleri üzerine elde edilen bulgular arasında anlamlı bir farkın mevcut olmamasıdır. İki grup neredeyse benzer oranda dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmiştir. Ana tümcenin öznesi konumunda bulunan ad öbeği ister tek sözcükten oluşsun ister birden fazla sözcükten oluşsun, bu tümcede bulunan ilgi tümceciği adasından herhangi bir ögenin tümce başı konuma taşınması mümkün olmamaktadır.

Zihindeki işleme esnasında adıların silindiği iddiası üzerine, Kendi Hızında Okuma Testi, Dilbilgisellik Değerlendirme Testine göre daha anlamlı veriler sunmaktadır. Bu test doğrudan zihinsel işleme ile ilgili olduğu için bu konuda değerli bilgiler ortaya sunmaktadır. Bu testten elde edilen veriler Tablo 1 de verilmiştir:

Tablo 1: Kendi Hızında Okuma Testi Sonuçları

	Ortalama	Toplam
Kişi Adılı İçeren Tümcelerde Ada Yapısı Dışına Taşıma	6,176	296,482
Tek Sözcüklü Ad Öbeği İçeren Tümcelerde Ada Yapısı Dışına Taşıma	7,619	365,735
Çok Sözcüklü Ad Öbeği İçeren Tümcelerde Ada Yapısı Dışına Taşıma	7,824	375,586
Ada Dışına Taşıma Yok	6,524	939,484

*Veriler katılımcıların tepki zamanlarını saniye olarak göstermektedir

Katılımcılardan üç uygulama içerinden elde edilen veriler önce Tablo 1’de belirtilen 4 temel grup içerisine dağıtılmıştır. Daha sonra her bir gruba düşen test maddelerinin okuma sürelerine dair rakamlar önce toplanmış sonra da ortaya çıkan toplam rakamın ortalaması alınmıştır. Böylelikle her bir grubun ne hızda okunduğu saptanmıştır.

Katılımcıların kendilerine sunulan farklı gruplardaki diyalogları okuma hızları incelendiğinde, kişi adılı içeren diyalogların diğer ad öbeği türlerini içeren diyaloglara oranla daha hızlı işlemlendiği gözlemlenmektedir. Diğer ad öbeklerini içeren test maddeleri ortalama 7,6 ve 7,8 saniyelerde okunurken, kişi adıları içeren test maddeleri sadece 6,1 saniyede okunmuştur. İlginç şekilde, bu grupta bulunan test maddeleri herhangi bir ada ihlali içermeyen test maddelerinden bile daha hızlı işlemlenmiştir: 6,1 saniye ve 6,5 saniye. Bu durumun sebebi şu olabilir: Ada yapısı ihlali içermeyen diyaloglar hedef yapıların test edildiği diğer diyaloglarla aynı sayıda sözcük içermelerine rağmen içerdikleri sözcüklerin farklı olması ve tümce yapılarının farklılık göstermesi gibi sebeplerle katılımcılar tarafından nispeten daha uzun sürede işlemlenmiş olabilir.

Tartışma ve Sonuç

Dilbilgisellik Değerlendirme Testi’nde elde edilen bulgular irdelendiğinde, önceki sayfalarda örneklendirilen (8) benzeri yapıların anadili konuşucuları tarafından dilbilgisi dışı olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Bir başka deyişle, çalışmanın mevcut bulguları, Türkçede özne konumunda hangi ad öbeği bulunursa bulunsun ilgi tümceciği adası dışına taşıma yapmanın dilbilgisi dışı sonuçlar meydana getirmekte olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, ilgi tümceciği eklenti adası dışına taşıma bağlamında, alanyazında iddia edildiği gibi sözdizimsel olarak dilbilgisel bir kullanımın var olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ancak, öznesi konumunda kişi adılı bulunduran tümceler farklı bir ad öbeği içeren tümcelerle kıyaslandığında anlamlı şekilde daha dilbilgisel olarak değerlendirildikleri

görülmektedir. Bu durumun sebebinin adılların zihindeki işlemlenmesi ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Dilbilgisellik değerlendirmesi yaparken, bazı katılımcıların tümcelerinin özne konumunda bulunan açık adılları düşürerek ada dışına herhangi bir taşımanın yapılmadığı farklı bir türetimi değerlendirdiği iddia edilebilir. Diğer ad öbekleri için böyle bir uygulama yapmak mümkün değildir. İster tek sözcükten oluşsun, isterse birden fazla sözcükten oluşsun, açık adıl olmayan herhangi bir ad öbeğinin mevcut bağlamlarda düşürülmesi söz konusu değildir. Bu nedenle de bu tür yapılar adıl içeren yapılara göre daha dilbilgisi dışı olarak değerlendirilmiştir.

Kendi Hızında Okuma Testinde elde edilen bulgular da, çalışmanın başlangıçta ortaya attığı varsayımı desteklemektedir. Katılımcıların farklı gruplardaki diyalogları okuma hızları kıyaslandığında, kişi adılı içeren diyalogların diğer ad öbeği türlerini içeren diyaloglara oranla daha hızlı işlemlendiği gözlemlenmektedir. Bu tür tümceler zihindeki işlemlenmesi esnasında ada yapısının öznesi konumunda bulunan kişi adılları düşürülüyor olmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, aslında zihinde işlemlenen, ada yapısı dışına taşıma içeren (10)a değil, ada dışına herhangi bir taşıma yapılmayan (10)b'dir:

(10) a. [TÜMÖ Bu kitabı [ZÖ ben [BelÖ [TÜMÖ {bu kitabı} yazan] kadını] tanıyorum]].

b. [ZÖ Adıl [BelÖ [TÜMÖ bu kitabı yazan] kadını] tanıyorum].

Aynı durum diğer ad öbeği türlerini içeren ifadeler içinse geçerli değildir. Tek ya da çok sözcüklü ad öbeklerini buldukları tümcelerden düşürmek mümkün olmadığı için, bu tür tümceler işlemlenmesi esnasında ada etkilerinden kaynaklı olarak gecikmeler yaşanmaktadır.

Buradan hareketle, kişi adıllarının özne konumunda bulunduğu tümcelerde ilgi ada yapısı dışına herhangi bir ögenin taşınmadığı sonucu elde edilmektedir. Diğer bir deyişle, bu tür yapılar Türkçede herhangi bir ögenin eklenti adası dışına taşınamayacağını savunan Geç Eklenti Varsayımına karşıt bir duruş sergilememektedir. Bu tür yapıların göreceli olarak dilbilgisel olarak algılanması sözdizimsel bir gerçeklikten ziyade, zihinsel işleme süreciyle ilgili bir durumdur. Diğer bir deyişle, buradaki durum, edinçten ziyade edimle ilgili bir durumdur.

Sonuç olarak, mevcut çalışmanın bulguları Geç Eklenti Varsayımının iddialarını desteklemektedir. Ana tümcenin öznesi konumunda ister kişi adılı bulunsun ister diğer bir ad öbeği, bu tümce içerisinde bulunan ilgi tümceciğinden dışarı doğru yapılan taşımalar dilbilgisel sonuçlar vermemektedir. Türkçede eklenti tümcecikleri oldukça güçlü ada yapısı teşkil etmektedir ve bu ada yapılarının ihlal edilmesi dilbilgisi dışı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Mevcut çalışmanın bulguları benzer iddialar ortaya atan önceki çalışmalarla (Çele & Gürel, 2011; İnce, 2012) örtüşmektedir. Bu çalışmada, açık adıl içeren tümcelerdeki ada yapılarından dışarı doğru yapılan taşımaların göreceli kabul edilebilirliği ise bu tümcelerde bulunan açık adılların zihinsel işleme esnasında düşürüldüğü şeklinde açıklanmıştır.

Kaynakça

Adger, D. (2003). *Core syntax: A minimalist approach*. Oxford: Oxford University Press.

- Aoun, J. & Li, Y. A. (1993). Wh-elements in-situ: syntax or LF? *Linguistic Inquiry*, 24 (2), 199-238.
- Boeckx, C. (2003). *Islands and chains. Stranding as resumption*. Amsterdam: John Benjamins.
- Boskovic, Z. (2004). Be careful where you float your quantifiers. *Natural Language and Linguistic Theory*, 22 (4), 681-742.
- Çakır, S. (2018). Long distance scrambling and operator movement in Turkish. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunuldu. 7-9, Nisan, Antalya.
- Çele, F. & Gürel, A. (2011). L2 acquisition of wh-extractions via a [-wh-movement] L1. J. Herschensohn & D. Tanner (Ed.) içinde, *The proceedings of the 11th Generative Approaches to Second Language Acquisition Conference* (30-44). Somerville, MA: Cascadilla Press
- Fox, D. & Nissenbaum, J. (1999). Extraposition and scope: A case for overt QR. S. Bird, A. Carnie, J. D. Haugen, & P. Norquest (Ed.) içinde, *The Proceedings of the 18th West Coast Conference on Formal Linguistics* (132-44). Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Fox, D. (2002). Antecedent-contained deletion and the copy theory of movement. *Linguistic Inquiry*, 33 (1), 63-96.
- Henderson, B. (2007). Matching and raising unified. *Lingua*, 117, 202-220.
- Hoffman, B. (1995). *The Computational Analysis of the Syntax and Interpretation of "Free" Word Order in Turkish*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Huang, C. J. (1982). *Logical relations in Chinese and the theory of grammar*. Yayınlanmamış doktora tezi, MIT, Cambridge, Massachusetts.
- İnce, A. (2012). Fragment answers and islands. *Syntax*, 15 (2), 181-214.
- Nissenbaum, J. (1998). Derived predicates and the interpretation of parasitic gaps. K. Shahin, S. Blake & E. S. Kim (Ed.) içinde, *The Proceedings of the 17th West Coast Conference on Formal Linguistics*. (507-521). Stanford, CA: CSLI Publications.
- Rizzi, L. (2006). On the form of chains: Criterial positions and ECP effects. L. L. Cheng & N. Corver (Ed.) içinde, *Wh Movement: Moving On* (97-133). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Rizzi, L. (2010). On some properties of criterial freezing. E. P. Panagiotidis (Ed.) içinde, *The complementizer phase: Subjects and operators, vol. 1*. (17-32). Oxford: Oxford University Press.
- Sauerland, U. (1998). *The meaning of chains*. Yayınlanmamış doktora tezi, MIT, Massachusetts.
- Stepanov, A. (2001). Late adjunction and minimalist phrase structure. *Syntax*, 4, (2), 94-125.
- Stepanov, A. (2007). The end of CED? Minimalism and extraction domains. *Syntax*, 10 (1), 80-126.
- Takahashi, D. (1994). *Minimality of movement*. Yayınlanmamış doktora tezi. Storrs, University of Connecticut.